

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

С. М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук

Б. С. ГУЗАР, кандидат економічних наук

Н. В. ЛИСА, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

В статті виявлено, що основною передумовою ефективного функціонування суб'єктів аграрного бізнесу є безперервність виробництва із залученням як власних джерел, так і банківських кредитів, які безпосередньо виступають альтернативою власним джерелам фінансування як операційної, так інвестиційної діяльності. З'ясовано, що саме аграрна галузь виробляє близько 50 % ВВП, 2/3 товарів народного споживання, зайнято близько 40% працюючого населення, прямо або опосередковано формується 70% зведеного бюджету країни. Досліджено, що в умовах подальшого розвитку ринку кредитних ресурсів актуальним є вдосконалення кредитних відносин банків з суб'єктами аграрного бізнесу, підвищення ролі банківського кредиту у формуванні їх бюджетів та стимулюванні виробництва. Запропоновано доповнити нормативно-правову базу відповідними правками щодо вдосконалення банківського механізму кредитування аграрного бізнесу в умовах воєнного стану для встановлення рівноваги на фінансовому ринку.

Ключові слова: *кредит, банківський кредит, аграрне виробництво, аграрний бізнес, державна програма, фінансові ресурси, фінансове забезпечення*

Постановка проблеми. Основною передумовою ефективного функціонування суб'єктів аграрного бізнесу є безперервність виробництва із залученням як власних джерел, так і банківських кредитів, які безпосередньо виступають альтернативою власним джерелам фінансування як операційної, так інвестиційної діяльності. Метою авансування банківських кредитів суб'єктами аграрного бізнесу є покриття різниці загальної потреби у фінансових ресурсах та їх фактичними обсягами. Головною передумовою залучення банківських кредитів є розрив в часі між витратами аграрного виробництва та надходженням впродовж року виручки, що обумовлено сезонністю виробництва. Національна аграрна галузь для України має важливе значення, оскільки саме вона виробляє близько 50 % ВВП, 2/3 товарів народного споживання, зайнято близько 40 % працюючого населення, прямо або опосередковано формується 70% зведеного бюджету країни [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження ринку банківського кредитування аграрного сектору та пошук можливостей розвитку присвячено

багато наукових праць вітчизняних фахівців таких як Андрос С. В., Бечка П. К., Бондаренко Н. В., Власюк С. А., Гудзь О. Є., Клименка Д. Б., Колотухи С. М., Лупенка Ю. О., Маліка М. Й., Непочатенко О. О. та ін. У своїх дослідженнях, в основному, автори акцентують увагу на проблемах доступу аграрних підприємств до фінансування та зазначають, що більшість аграрних підприємств не можуть відповідати новим жорстким вимогам банків, що призводить до скорочення обсягів кредитування та уповільнення розвитку аграрного сектору. Воєнний стан в Україні значно вплинув на всі сфери економіки, включаючи аграрний сектор, який є одним із ключових для країни. У цих умовах банківське кредитування аграрних підприємств стає особливо важливим для забезпечення їхньої життєздатності та розвитку. Вивчення особливостей банківського кредитування в умовах воєнного стану дозволяє виявити проблеми та розробити стратегії для підтримки аграрного бізнесу. Проте, питання впливу воєнного стану на економіку країни, в т.ч. на аграрний сектор та значення банківського кредитування для аграрного бізнесу в кризових умовах вимагають постійного дослідження та формування етапів стратегічного розвитку.

Методика досліджень. Об'єктом дослідження виступає банківське кредитування аграрного бізнесу, предметом – вплив воєнного стану на цей процес. Під час дослідження використано кількісні (аналіз статистичних даних про кредитування аграрного сектору, опитування та анкети для банків та аграрних підприємств) та якісні методи (глибинні інтерв'ю з представниками банківського сектору та аграрного бізнесу, експертні оцінки).

Метою статті є дослідження особливостей подальшого розвитку ринку кредитних ресурсів шляхом вдосконалення кредитних відносин банків з суб'єктами аграрного бізнесу, підвищення ролі банківського кредиту у формуванні їх бюджетів та стимулюванні виробництва.

Доцільно зауважити, що реалізація мети дослідження супроводжується цілим рядом проблем серед яких, перш за все, необхідно виокремити ризикованість банківського кредитування для суб'єктів аграрного виробництва, внаслідок військових дій, специфічних аграрних ризиків, зношеністю основних засобів, фінансовою нестійкістю чисельних господарюючих суб'єктів, відсутністю диверсифікації діяльності і, як наслідок, залежністю від кліматичних умов. Відсутність паритету цін на аграрну і промислову продукцію, обмежений доступ для переважної більшості аграріїв до ринку кредитних ресурсів, відсутність в повному обсязі законодавчого регулювання банківської кредитної діяльності, складність захисту прав кредиторів, відсутність у багатьох позичальників ліквідного майна, що може слугувати забезпеченням за кредитними ресурсами, добровільне страхування майна, що призводить до небажання чисельних позичальників страхувати майбутній врожай, тварин та сільськогосподарську техніку ускладнюють банківське кредитування суб'єктів аграрного бізнесу.

Результати досліджень. Важливою перепорою для доступу суб'єктів аграрного бізнесу є низька їх ліквідність, що унеможливорює формування страхових резервів на покриття кредитних ризиків, які стримують нарощення

банками обсягів їх кредитування. Сукупність зазначених чинників призводить до того, що кредитні ресурси на сьогодні є занадто вартісними для позичальників-суб'єктів аграрного бізнесу, що зменшення обсяг їх залучення для покриття тимчасового розриву у обігових активах та покриття затрат інвестиційного спрямування. Варто відзначити, що обсяги валової продукції аграрного сектору України у постійних цінах 2016 р. у 2022 р. склали 532,1 млрд грн або 79,3 % в порівнянні з 2018 р. Основною причиною зменшення обсягів валової продукції є окупація частини Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей [2]. Однак, навіть за сучасних умов Україна посідає перше місце в світовому рейтингу, забезпечуючи від 20 до 24 % світового виробництва соняшнику та соняшникової олії, частка України у світовому експорті пшениці склала 7 % – і шосте місце у світі, понад 6 % світового (15 % європейського) врожаю картоплі, посідаючи четверте місце у світі [3]. Для доступу суб'єктів аграрного бізнесу до кредитних ресурсів важливе значення мають показники частки продукції рослинництва і тваринництва у аграрному виробництві за категоріями господарюючих суб'єктів (табл. 1).

Табл. 1. Частка продукції рослинництва і тваринництва в аграрному виробництві за категоріями господарюючих суб'єктів, % [4]

Рік	Господарства усіх категорій			У тому числі					
	продукція сільського господарства	з неї		підприємства			господарства населення		
		продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	100,0	70,5	29,5	100,0	78,2	21,8	100,0	61,1	38,9
2011	100,0	75,5	24,5	100,0	82,3	17,7	100,0	66,0	34,0
2012	100,0	73,3	26,7	100,0	79,6	20,4	100,0	64,8	35,2
2013	100,0	75,6	24,4	100,0	81,6	18,4	100,0	66,1	33,9
2014	100,0	76,2	23,8	100,0	81,7	18,3	100,0	67,3	32,7
2015	100,0	75,9	24,1	100,0	81,4	18,6	100,0	67,1	32,9
2016	100,0	77,9	22,1	100,0	83,5	16,5	100,0	68,3	31,7
2017	100,0	77,4	22,6	100,0	82,8	17,2	100,0	68,2	31,8
2018	100,0	78,9	21,1	100,0	83,9	16,1	100,0	69,3	30,7
2019	100,0	79,1	20,9	100,0	83,8	16,2	100,0	70,0	30,0
2020	100,0	77,3	22,7	100,0	81,7	18,3	100,0	69,4	30,6
2021	100,0	81,4	18,6	100,0	85,3	14,7	100,0	73,2	26,8
2022	100,0	78,2	21,8	100,0	81,3	18,7	100,0	72,5	27,5

Наведені дані по всіх категоріях господарюючих суб'єктів в 2022 р. свідчить, що продукція рослинництва в порівнянні з 2010 р. зросла на 7,7 відсоткових пункти, а тваринництва зменшилася на 7,7 відсоткових пункти. Щодо аграрних підприємств продукція рослинництва в 2022 р. відносно 2010 р.

зросла на 3,1 відсоткових пункти з одночасним зменшенням на 3,1 відсоткових пункти продукції тваринництва. Варто відзначити, що господарства населення також збільшили обсяги виробництва продукції тваринництва з одночасним зменшенням продукції тваринництва.

Російське вторгнення в Україну принесло суб'єктам господарювання аграрної галузі і сільським територіям величезні руйнування та проблеми. Війна, як свідчать результати дослідження, не зупинила, а навпаки посилила протиріччя за фінансові ресурси в цілому та державну підтримку між великим агробізнесом та селянськими фермерськими господарствами, зокрема. За сучасних умов актуальною є проблема майбутнього українського сільського господарства. Наведені (табл. 2) дані свідчать про суттєве зниження показників результативності діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, зокрема рівень рентабельності в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. знизився на 24,0 відсоткових пункти, індекс сільськогосподарської продукції у постійних цінах на 47,0 відсоткових пункти, при суттєвому зменшенні індексу капітальних інвестицій на 8,0 відсоткових пункти.

Табл. 2. Базові показники результативності діяльності суб'єктів аграрного бізнесу [4]

Показник	2015	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень рентабельності діяльності, %	30,4	14,2	16,6	13,9	36,4	14,1
Індекс с/г продукції (у % до попереднього року, у постійних цінах)	94,8	112,0	102,7	88,0	122,3	75,0
Сукупний індекс витрат на виробництво с/г продукції (у % до попереднього року, у фактичних цінах)	150,9	114,0	99,4	100,6	140,9	101,4
Індекс цін реалізованої с/г продукції (у % до попереднього року)	154,5	109,3	92,4	119,2	136,0	101,2
Індекс інфляції (у % до попереднього року)	143,3	109,8	104,1	105,0	110,0	126,5
Індекс капітальних інвестицій (у % до попереднього року)	126,1	108,4	90,4	54,6	123,5	115,2

Середній індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в 2022 р. порівняно з 2021 р. становить 101,4 % і свідчить про незначну зміну собівартості продукції за поточний період в порівнянні з базисною собівартістю. З огляду на вище перераховані показники суб'єкти аграрного бізнесу потребують зовнішніх фінансових ресурсів, одним з яких є банківські кредити (табл. 3). Дані (табл. 3) свідчать про зменшення обсягу виданих кредитів суб'єктам аграрної галузі в 2023 р. в порівнянні з 2021 р.

Табл. 3. Кредитування банками України суб'єктів аграрного бізнесу [5]

Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Видано кредитів суб'єктам аграрного бізнесу, всього, млрд. грн.	597,1	676,8	616,0	614,9	826,0	954,7	709,4
У % до попереднього періоду	96,0	113,4	91,0	99,8	134,3	115,6	74,3
Частка аграрного сектору в загальній сумі кредитування національної економіки, %	7,2	7,9	8,3	8,5	11,0	11,0	7,8
Відсоткова ставка за укладеними кредитами лініями, %	16,3	17,7	16,4	10,7	10,0	9,7	10,3

Розмір отриманих господарюючими суб'єктами кредитів в 2023 р. порівняно з 2021 р. знизився на 245,3 млрд грн або 25,69 відсоткових пункти з одночасним зменшенням частки аграрного сектору в загальній сумі кредитування національної економіки на 3,21 відсоткових пункти. Одночасно зі скороченням обсягів кредитування суб'єктів аграрного бізнесу в 2023 р. в порівнянні з 2022 р. зросла відсоткова ставка за укладеними кредитами лініями на 0,6 % і склала 10,3 % проти 9,7 % в 2022 р.

З початком повномасштабного вторгнення підтримка суб'єктів підприємницької діяльності набула суттєвого значення, оскільки саме податки є основним джерелом фінансування оборонних видатків державного бюджету. Міжнародні партнери України зазначають про необхідність збільшення внутрішнього фінансування, що вплине на зменшення залежності від зовнішніх надходжень для стратегічного відновлення та подальшого економічного росту. Одним із найвідоміших інструментів підтримки бізнесу є державна програма «5-7-9», яка запроваджена з лютого 2020 р. метою якої є доступ аграріїв до дешевих кредитних ресурсів [6].

Програма дешеві кредити є класичною схемою пільгового кредитування аграріїв, оскільки суб'єкти аграрного бізнесу укладають з банком–учасником звичайну кредитну угоду про кредитування за ставкою 5 %. Порядок надання доступних кредитів здійснюється відповідно постанови Кабінету Міністрів № 28 від 24 січня 2020 року [7]. Варто відзначити, що цей порядок постійно змінювався і з 14.03.2023 цей порядок чинний в новій редакції, в якому чіткіше прописано надання пільгових кредитів, та суттєво розширені права суб'єктів аграрного бізнесу – позичальників. Порядком надання доступних кредитів передбачено їх передачу для фінансування оборотного капіталу (до 3 років) та інвестиційних проектів (до 5 років). В той же час, на інвестиційні цілі доступні кредити відповідно до Порядку чітко регламентовані. Державна підтримка, загалом, надається через банківські установи, що відповідають визначеним критеріям відповідно до Порядку та уклали договір про співробітництво з Фондом розвитку підприємництва. Зокрема, АТ КБ «Приватбанк» надає доступні кредити на: поповнення оборотних активів; придбання сільгосптехніки, спецтехніки та комерційного автотранспорту. В цілому, пріоритетними

напрямами видачі доступних кредитів для ведення аграрного бізнесу є: виробництво, переробка і реалізація борошна, круп, молока і молочних продуктів; відновлення зруйнованих, отриманих господарюючими суб'єктами під час війни; пролонгацію кредитів, наданих позичальникам, які знаходяться в зоні бойових дій чи на окупованих територіях. Важливою передумовою доступних кредитів є те, що при їх отриманні не потрібна застава, а максимальний розмір їх отримання встановлений в розмірі 90 млн грн.

Дієвість Порядку надання доступних кредитів в 2023 р. свідчать обсяги кредитування суб'єктів аграрного бізнесу України (табл. 4).

Табл. 4. Обсяги кредитування суб'єктів аграрного бізнесу України за 2023 р., млрд грн [4]

Область	Кількість суб'єктів		Обсяг залученого кредиту/кредитної лінії		Відсоткова ставка за укладеними кредитами, %	
	всього	у т. ч. за програмою 5-7-9	всього по всіх програмах кредитування	у т.ч. за програмою 5-7-9	min	max
Вінницька	1 265	983	5 183,9	3425,3	0,01	45,00
Волинська	537	471	2030,5	1653,4	0,01	32,10
Дніпропетровська	740	547	5185,9	2416,9	0,01	36,50
Донецька	23	20	108,9	102,7	6,00	25,00
Житомирська	276	216	1193,4	845,5	4,50	32,10
Закарпатська	24	21	85,8	85,6	18,96	29,90
Запорізька	253	160	597,2	540,5	0,01	30,00
Івано-Франківська	175	141	534,6	432,8	12,8	36,90
Київська	817	666	10521,7	3143,3	0,01	36,50
Кіровоградська	1531	1226	4366,9	37775,3	0,01	30,00
Луганська	1	1	0,083	0,083	17,19	20,07
Львівська	735	587	2856,5	1941,9	0,01	30,00
Миколаївська	374	273	1606,5	1008,5	5,00	36,90
Одеська	996	806	3921,0	3640,9	0,01	32,10
Полтавська	404	267	2415,9	1435,2	0,01	39,00
Рівненська	164	127	968,9	639,7	4,50	28,00
Сумська	363	302	2042,9	1200,6	0,01	30,00
Тернопільська	599	461	2507,3	1598,4	0,01	29,90
Харківська	474	360	1999,1	1512,4	1,00	39,00
Херсонська	38	6	64,3	53,5	17,32	33,90
Хмельницька	428	299	2214,1	1152,9	4,50	30,00
Черкаська	425	313	2907,9	1409,1	4,50	38,00
Чернівецька	142	137	466,7	395,9	18,00	32,10
Чернігівська	352	264	2482,8	1178,3	0,01	30,95
Всього	11136	8653	56262,8	33308,8	0,01	45,00

За 2022–2023 рр. державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %» набула досить високої ролі щодо боргового фінансування суб'єктів аграрного бізнесу на тлі уповільнення банківського кредитування на ринкових умовах та доступу аграріїв до кредитних ресурсів. Результати дослідження свідчать, що в 2023 р. біля 40 % чистого кредитного портфеля банків України в гривнях належало кредитам за пільговими ставками в рамках Програми, а 90 % нових виданих кредитів для аграрного бізнесу за час повномасштабної війни – саме в межах Програми доступні кредити, і використовувалися як доступний та зручний механізм кредитування, незважаючи на те що за період чинності Програми вона змінювалася понад двадцять раз.

Висновки. Багатовекторність програми її масштаб можна охарактеризувати як безпосереднє втручання держави в діяльність ринкового механізму. За сучасних умов 53 % активів на банківському ринку перебувають під контролем банків з державним капіталом. Внаслідок цього можуть виникнути загрози порушення ринкової дисципліни, відхилення від стимулів, щодо формування фінансових ризиків. Саме тому, варто доповнити нормативно-правову базу відповідними правками щодо вдосконалення банківського механізму кредитування аграрного бізнесу в умовах воєнного стану для встановлення рівноваги на фінансовому ринку.

Література:

1. Світовий рейтинг виробництва аграрної продукції. Режим доступу: <https://superagronom.com/>.
2. Продукція сільського господарства у постійних цінах. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/pro_sg/arch_pro_sg_p.htm.
3. Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформи та ринки. Режим доступу: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk>.
4. Державна служба статистики України. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/psg_pc/pcg_pc_22_ue.xlsx.
5. Стан кредитування підприємств АПК. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriemstv-ark>.
6. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%»: у пошуках оптимального дизайну. УКРІНФОРМ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html>.
7. Про надання фінансової державної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>.

References:

1. World rating of agricultural production. Access mode: <https://superagronom.com/>. [in Ukrainian].
2. Agricultural products at constant prices. Access mode: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/pro_sg/arch_pro_sg_p.htm. [in Ukrainian].

3. Ukrainian agriculture in wartime: sustainability, reforms and markets. Access mode: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk>. [in Ukrainian].

4. State Statistics Service of Ukraine. Access mode: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/psg_pc/pcg_pc_22_ue.xlsx. [in Ukrainian].

5. State of crediting of agro-industrial complex enterprises. Access mode: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk>. [in Ukrainian].

6. State business support program "Affordable loans 5-7-9 %": in search of optimal design. UKRAINFOURM. Access mode: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html>. [in Ukrainian].

7. On the provision of financial state support: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020 No. 28. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

Annotation

Becko P., Vlasyuk S., Kolotukha S., Huzar B., Lysa N.

Bank loans to agricultural entities under martial law

The paper finds that the main prerequisite for the effective functioning of agricultural entities is the continuation of production involving both their own sources of financing and bank loans, with bank loans directly replacing the agricultural entities' own sources of funding in both operating and investment activities. The agricultural sector is found to produce about 50 % of GDP, two-thirds of consumer goods, employ about 40 % of the labor force, and generate directly or indirectly 70 % of the country's consolidated budget. This paper shows that for the further development of credit markets, it is important to improve the credit relationship between banks and agricultural entities and to increase the role of bank lending in the budget formation and production activation of agricultural entities. At the same time, the realization of these tasks is accompanied by a number of problems, such as the high risk of bank loans to agricultural entities, including military actions, risks specific to agriculture, depreciation of fixed assets, financial instability of a large number of economic entities, lack of diversification of activities, and consequent dependence on climate conditions.

It is worth noting that the gross output of Ukraine's agricultural sector in constant prices of 2016 in 2022 amounted to UAH 532.1 billion or 79.3 % compared to 2018. The main reason for the decrease in gross output is the occupation of parts of Zaporizhzhia, Kherson, Donetsk and Luhansk regions. Russia's invasion of Ukraine has caused enormous destruction and problems for agricultural businesses and rural areas. The war has not stopped, but rather intensified the contradictions for financial resources in general and state support between large agribusinesses and peasant farms in particular. The multi-sectoral nature and scale of the "Affordable Loans 5-7-9 %" government program can be characterized as direct government intervention in market mechanisms. As a result, there is a risk of violating market discipline, deviating from incentives, and creating financial risk. The author proposes to supplement regulatory framework with appropriate amendments to improve the banking mechanism for loans to farmers under martial law in order to establish financial market equilibrium.

Key words: *credit, bank credit, agricultural production, agrarian business, state program, financial resources, financial support*